

Persnäs gamla skola och fattighus

Antikvarisk medverkan vid renovering och nytillverkning av fönster

Lundeby 2:5, Persnäs socken, Borgholm kommun, Kalmar län, Öland

Ellen Olsson

Kalmar läns museum

Byggnadsantikvarisk rapport augusti 2018

Kalmar läns museums bebyggelseenhet

Kalmar läns museums bebyggelseenhet utför antikvarisk medverkan vid förändringar och renoveringar av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse/ bebyggelsemiljöer. Flera medarbetare är också certifierade som sakkunnig kontrollant av kulturvärden enligt Plan- och bygglagen.

Kalmar läns museum kan även erbjuda expertis inom exempelvis land- och marinarkologi, konservering och kulturmiljöpedagogik.

www.kalmarlansmuseum.se

Antikvarisk medverkan – vad är det?

Alla kyrkor och kyrkogårdar tillhörande svenska kyrkan byggda före 1940 är skyddade enligt Kulturmiljölagen. Denna lag används också för att skydda vissa andra byggnader, så kallade byggnadsminnen. I Kalmar län handlar det om ca 135 byggnader, bebyggelsemiljöer, parker etc. När en sådan skyddad miljö ska förändras krävs ett särskilt tillståndsbeslut från länsstyrelsen, som får ställa villkor om hur åtgärderna ska utföras. Samma sak gäller när länsstyrelsen fattar beslut om så kallade byggnadsvårdsbidrag till olika kulturhistoriskt värdefulla miljöer eller byggnader runt om i länet.

För att åtgärderna ska genomföras enligt länsstyrelsens beslut, med antikvariskt perspektiv och traditionella metoder och material "som innebär minsta möjliga skada" på byggnaden eller bebyggelsemiljön ska arbetet följas av antikvarisk expertis, den antikvariske medverkande. Denne ska vara fastighetsägaren och hantverkarna behjälplig med goda råd, följa och dokumentera arbetet samt redovisa genomförda åtgärder i en rapport.

Persnäs gamla skola och fattighus

Antikvarisk medverkan vid renovering och nytillverkning av fönster

Lundeby 2:5, Persnäs socken, Borgholm kommun, Kalmar län, Öland

Författare	Byggnadsantikvarie Ellen Olsson (EO)
Foto	Författaren där inte annat anges
Granskad av	Antikvarie Magdalena Jonsson
Layout	Britt Söderberg
Diarienummer	Kalmar läns museum: 31-157-18 Länsstyrelsen Kalmar län: 432-1902-18 samt 434-8048-17
Utgivare	Kalmar läns museum 2018
Kartor	Publicerade i enlighet med tillstånd 507-1417-10 från Lantmäteriverket
Utförd av	Kalmar läns museum, Bebyggelseenheten
Kontaktperson	Liselotte Jumme
Beställare	Persnäs hembygdsförening
Kontaktperson	Ingrid Lilliesköld (IL)
Hantverkare	Fönsterhantverkare Carl Barke, Tallgatan 22, 387 35 Borgholm, Carl Barke (CB).
Renoveringsperiod	Maj t.o.m. september 2018
Fältbesök skedde	2018-05-03 Dokumentation före åtgärd: EO, IL, CB, Erik Carlsson (EC), Persnäs hembygdsförening 2018-09-20 Dokumentation efter åtgärd: EO, IL, CB, Anna-Karin Nilsson (AKN), Magnus Linge (ML), Persnäs hembygdsförening
Slutbesiktning	Utförs av länsstyrelsen i Kalmar
Övriga handlingar och digitala fotografier	Förvaras i Kalmar läns museums topografiska arkiv

Karta över Kalmar län med platsen markerad.

Kort om den aktuella byggnaden

Persnäs gamla skola och fattighus är byggnadsminne sedan 1986-12-23 och skyddas av Kulturmiljölagen (KML) 3 kap.

Fattighuset i Persnäs byggdes 1884-86 för två funktioner; fattighus i östra delen av socknen och lokal för sockenstämma i den västra. Sockenstugan ändrades omkring 1890 till skolsal och användes som sådan ända fram till 1966, medan fattigstugan/ålderdomshemmet var i bruk fram till 1933. Numera inrymmer huset ett hembygds-museum.

Byggnaden är uppförd i kalksten med putsade fasader. På taket ligger röd pannplåt. Fönstren på byggnaden är träfönster av olika åldrar och utförande, men med samma estetiska uttryck i form sidohängning och två spröjs i varje båge.

Inga utav byggnadens fönsterbågar är ursprungliga, med undantag av överljuset över pardörrarna på norra fasaden. Enligt uppgift från hembygdsföreningen så togs de ursprungliga bågarne bort för att renoveras någon gång under 1900-talets senare hälft (innan byggnaden blev byggnadsminne). För att väderskydda byggnaden under tiden som de äldre bågarne renoverades, monterade man äldre, kopplade bågar, som delats på mitten (så att det blev enkla bågar) i majoriteten av fönsteröppningarna. I några fall monterades hela, kopplade fönster. Av någon okänd anledning så återkom dock aldrig de ursprungliga fönsterbågarna till byggnaden och de provisoriska, tidigare kopplade fönsterbågarna blev kvar.

Norra fasaden före åtgärd. Här var de tre fönstren längst åt höger kopplade bågar, varav två av dem renoverades 2016.

Norra fasaden före åtgärd. Fönstret längst åt öster, vars karm hade nytt virke spikat över sig.

Norra fasaden före åtgärd. Fönstret näst längst åt öster. Detta är ett av de kopplade fönstren som renoverades år 2016.

Utförda åtgärder

Fönster

Tillstånd före renovering

Totalt finns tretton stycken fönster på Persnäs gamla skola och fattighus, elva på nedervåningen och två på övervåningen. Det finns också ett överljus över pardörrarna på norra fasaden.

Tre av fönstren på norra fasaden har kopplade bågar varav två renoverades 2016. Ett fönster på västra fasaden och två fönster på södra fasaden har enkla bågar (delar av tidigare kopplade fönster) med samma profil som de tre kopplade fönstren på norra fasaden. Fem fönster, ett på östra, ett på norra samt tre på södra fasaden, har enkla bågar med modernare profil. Karmarna till nedervåningens fönster har varierande ålder och kan till viss del vara ursprungliga.

Övervåningens fönster är nyare och har samma profil som de fem fönstren med modernare profil på nedre plan. Dessa är monterade med karm i den ursprungliga karmen, vilket innebär att den ursprungliga karmen finns kvar.

Fem av fönstren på nedre plan och båda fönstren på övre plan har gångjärn av modernare snitt och går således att öppna. Samtliga bågar har två spröjs och mestadels modernt planglas.

Såväl fönsterbågar som karmar var i behov av renovering (förutom de två som renoverades 2016). Två karmar på södra fasaden var skadade och behövde lagas på sina ställen. Karmen längst åt öster på norra fasaden hade nytt virke spikat över sig. Fönstret på övervåningens östra gavel behövde bytas i sin helhet.

Norra fasaden före åtgärd. Fönstret näst längst åt väster. Detta är ett av de kopplade fönstren som renoverades år 2016.

Norra fasaden före åtgärd. Fönstret längst åt väster. Detta är den enda kopplade bågen som inte renoverades 2016.

Södra fasaden före åtgärd.

Södra fasaden före åtgärd. Fönstret längst åt väster.

Södra fasaden före åtgärd. Fönstret näst längst åt väster.

Södra fasaden före åtgärd. Fönstret i mitten av fasaden.

Södra fasaden före åtgärd. Fönstret näst längst åt öster.

Södra fasaden före åtgärd. Fönstret längst åt öster.

Västra fasaden före åtgärd.

Västra fasaden före åtgärd. Nedre fönstret.

Västra fasaden före åtgärd. Övre fönstret. Detta fönster har en egen karm som satts in i den gamla karmen. Glipan mellan de båda karmarna täcks här med några lister.

Östra fasaden före åtgärd.

Östra fasaden före åtgärd. Nedre fönstret.

Östra fönstret före åtgärd. Övre fönstret. Detta fönstrets bågar var i så dåligt skick att de bytes ut i sin helhet.

Norra fasaden efter åtgärd.

Norra fasaden före åtgärd. Överljuset som fick bestämma kulör på resterande bågar.

Norra fasaden efter åtgärd. Fönstret längst åt öster, vars karm har blivit lagad i bottenstycket.

Vidtagna åtgärder

Färg skrapades bort från fönsterbågarna innan glaset plockades ur. Bågarna undersöktes och eventuella träreparationer genomfördes. Därefter impregneras bågarna med het linolja. 35 glasrutor byttes ut mot rutor av valsat alternativt munblåst glas. Resterande glasrutor återanvändes. Rutorna lades i tryckkitt i bågarna och fästes med stift. Slutligen målades alla bågar med linoljefärg.

För att bestämma utvändigt kulör undersöktes det äldsta fönstret, d.v.s. överljuset på norra fasaden. Detta var enbart målat i en mörkt grön kulör motsvarande NCS S 6020-G30Y. Enligt ett äldre foto från 1920 som hembygdsföreningen fått tag på så föreföll fönsterbågarna med tillhörande karm ha haft en mycket mörk kulör. Den gröna kulören som fanns på överljuset passade därför bra och de renoverade bågarna målades därför i samma gröna kulör. Invändigt målades bågarna vita (NCS S 0402-Y07R). Färgen som användes var linoljefärg från Engwall & Claesson samt Ottossons.

Hembygdsföreningen hade önskemål om att åter skapa "det gamla" på fönstren vilket innebar att vinkelgångjärn och hörnjärn monterades på de

Norra fasaden efter åtgärd. Fönstret näst längst åt öster. Detta fönster har enbart målats.

Norra fasaden efter åtgärd. Fönstret näst längst åt väster. Detta fönster har enbart målats.

Norra fasaden efter åtgärd. Fönstret längst åt väster.

Södra fasaden efter åtgärd.

Södra fasaden efter åtgärd. Fönstret längst åt väster.

Södra fasaden efter åtgärd. Fönstret näst längst åt väster.

bågar som skulle vara öppningsbara. Dessa stängs med handvarpor och stjärthakar. De andra, fasta bågarna gavs inga beslag och monterades med spik från utsidan enligt gammal sedvana. Även fönstren på övervåningen fick behålla sina modernare fönsterhakar och kompletterades endast med en stormhake. Varje fönster fick en fast båge och en öppningsbar båge efter reoveringen.

Karmarna genomgick samma procedur som fönsterbågarna, d.v.s. skrapning av färg, impregnering och målning med linoljefärg i en vit kulör (NCS S 0604-Y26R). Två av karmarna på södra fasaden hade dåliga bottenstycken. Dåliga delar byttes ut på plats. Även karmen på fönstret längst åt öster på norra fasaden var dålig under det påspikade virket. Skadade delar byttes mot nytt, friskt virke.

Fönsterbågarna i fönstret uppe på andra våningen på östra fasaden var i så pass dåligt skick att de var tvungna att bytas i sin helhet. Två nya fönsterbågar i trä tillverkades och fick samma utförande och dimensioner som det tidigare fönstret. Även fönstret längst åt öster på den norra fasaden hade fönsterbågar som var i mycket dåligt skick. Dessa byttes mot två nya bågar med samma profil som satt där innan.

De kopplade bågarna som reoverades 2016 målades enbart med den gröna kulören. Överljuset över dörren oljades enbart med kokt linolja. Slutligen kompletterades alla fönster med nya fönsterbleck där detta fattades. Dessa var av vanlig alu-zink plåt.

Kommentarer

I samband med slutmötet 2018-09-20 noterades att några av fönstrens mittposter hade trärena fläckar. Dessa har uppkommit i och med att fönsterhakarerna bytts ut. Fönsterhantverkare Carl Barke skulle åtgärda detta.

Vid framtida reovering av fönstren kan karmarna ur historisk synpunkt målas i samma gröna kulör som fönsterbågarna, då det enligt det äldre fotot av Persnäs skola framgår att bågarna och karmen har haft samma mörka kulör.

Södra fasaden efter åtgärd. Fönstret i mitten.

Södra fasaden efter åtgärd. Fönstret näst längst åt öster.

Södra fasaden efter åtgärd. Fönstret längst åt öster.

Västra fasaden efter åtgärd. Fönstret längst åt väster.

Västra fasaden efter åtgärd. Nedre fönstret.

Västra fasaden efter åtgärd. Övre fönstret. Detta fönster har tätats med infällda trälister mellan de båda karmarna.

Östra fasaden efter åtgärd.

Östra fasaden efter åtgärd. Nedre fönstret.

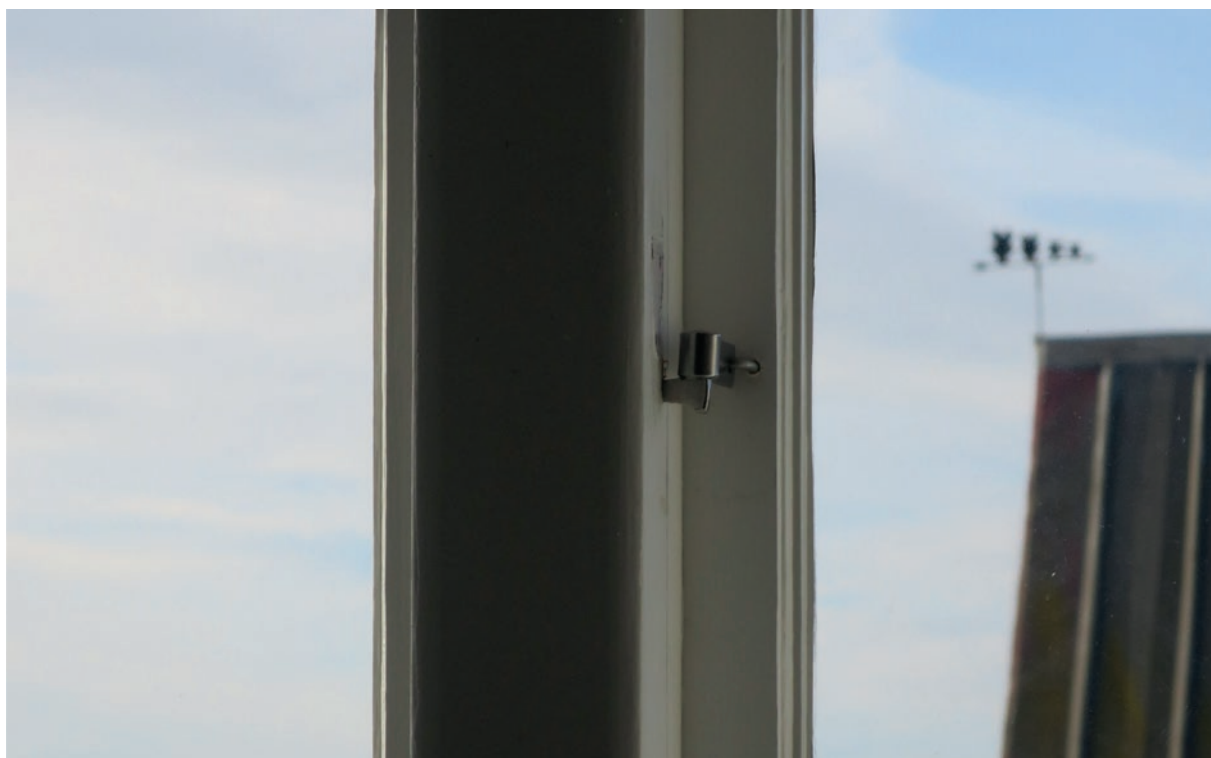
Östra fasaden före åtgärd. Övre fönstret. Bågarna till detta fönster är helt nyttillverkade. Fönstret har tätats med infällda lister mellan de båda karmarna.

Ett av de nyttillverkade fönsterblecken.

Vinkelgångjärn och hörnjärn som monterades på alla öppningsbara bågar för att få ett äldre utseende på fönstren.

Nya handvarpor och stjärthakar samt stormhaspar.

Sändlista

Länsstyrelsen i Kalmar län, 391 86 Kalmar, 3 ex

Riksantikvarieämbetet, Box 5405, 114 84 Stockholm, 2 ex

Fastighetsägaren, 1 ex

Entreprenör, 1 ex

Adress Box 104,
S-392 21 Kalmar

Telefon 0480-45 13 00

E-post info@kalmarlansmuseum.se
Webb kalmarlansmuseum.se

